

מה הרגישו בדרך לתאי הגזים

ד"ר שרון גבע

היועצים של שר החינוך לא המציאו שום דבר חדש. עוד בשנות ה-50, וביתר שאת לנוכח משפטו של אדולף אייכמן שנפתח בירושלים באפריל 1961, עסקו אנשי חינוך בשאלה כיצד ללמד על השואה. "יד ושם" כבר פעל אמנם, אך באותם ימים הוקדש מרב פועלו לתיעוד ולמחקר. באין תוכנית לימודים עשו מורות וגננות הישר בעיניהן. כך, למשל, הילד רפי ש"שמע בכיתה א' סיפורים על הצורך שרצה מיליוני 'יהודים מסכנים' בוש שאמו היתה 'אחת מהם', כך דווח במדור "לאשה ולבית" של "הארץ", עם פתיחת משפטו של אייכמן. לפי העיתון, "מסקנתו של הזוטוט, האומר שיש בדעתו להיות רמטכ"ל, היתה שהם פחדנים. בלי לדעת מדוע, חש זרות כלפי אמא ואבא. לראשונה בחייו התברר לו שאביו אינו איש חזק, היכול להרביץ לילדים שיתקיפו אותו". לפי הדיווח הוא סירב לאחל לאמו לילה טוב לפני שהלך לישון. לצד הסיפור הקשה הזה, הובאו במדור דבריה של פסיכולוגית שהזהירה מפני חשיפתם של ילדי הגן והכיתות הנמוכות למראות השואה, לא רק בגלל התוכן הקשה של הסיפורים, אלא מפני שלילדים בגילאים אלו אין תפישה היסטורית. גם בכיתות הגבוהות אין להקדיש לנושא זמן רב, היא קבעה, והציעה למורים לנצל את ההזדמנות ולדון במשמעות האוניוורסלית של השואה תוך דיון במושגים דמוקרטיה ודיקטטורה.

באותם ימים העיסוק הציבורי בנושא לא היה תוצר של הודעה לעיתונות מטעם משרד החינוך, או בהמשך לנאום בכנסת, אלא על רקע המשפט שבזמן התרחשותו היה ברור שהוא אירוע היסטורי. שבועיים לפני שנפתח המשפט התקיים באוניברסיטה העברית בירושלים יום עיון על דרכי ההסברה החינוכית של תקופת השואה והגבורה, שהיה המשך של כנס בחיפה בנושא הוראת השואה בבתי הספר. "הם שומעים, הם רואים, הם קוראים", אמר פרופ' אלכסנדר מרדכי דושקין, ממקימי בית הספר התיכון שליד האוניברסיטה בירושלים ולימים חתן פרס ישראל, "יש צורך שיתבטאו בו, שיגיבו, ועלינו לעזור להם להגיב". הוא לא התכוון לתלמידי הכיתות הנמוכות וגני הילדים.

כשלושה חודשים לפני כן התכנסה ועדה של משרד החינוך והתרבות לצורך קביעת חומר הלימוד על השואה והגבורה בבתי הספר היסודיים. חברי הוועדה רצו לקבוע תוכנית לימודים, להציע פעולות להכשרת מורים ולארגן כינוסי מורים בנושא. לישיבה הוזמנו גם חייקה גרוסמן, שהיתה חברת מחתרת ולוחמת גטו, ושרה נשמית-שנר, פרטיזנית, מחנכת בבית לוחמי הגטאות וממייסדיו. התוכנית התייחסה לתלמידי כיתות ג' ומעלה. לגבי כיתות א'-ב' הסתייגה הוועדה מקביעת תוכנית לימודית כלשהי. סיפורי הגבורה על לוחמי הגטאות והפרטיזנים נכללו ברשימות הקריאה המומלצות לתלמידי כיתות ו' ואילך. ואולם, באותם ימים נחשפו ילדים רכים לנושא השואה ובעוצמה רבה, גם ביוזמת הגננות. הגננת חוה ורבה, ילידת פולין, שהיתה תלמידתו של יאנוש קורצ'אק בסמינר למורות ולגננות בוורשה ועלתה ארצה ב-1933, סיפרה כי בגן שלה בתל אביב אמנם לא משוחחים עם הילדים בנושאים אקטואליים, "אך מטרתנו היא גם לא להעלים מהם את המציאות, כי אחרת היא תרדוף אותם". בזמן המשפט, סיפרה, שיחקו הילדים משחק תפקידים: "אחד הילדים, שהסכים לשחק את תפקיד אייכמן, ישב כנאשם, והאחרים

השתמשו בביטויים ששמעו ברדיו, כמו 'יאוואהל' או 'רכבת המוות'. ילדים שהזדמן להם לראות את פרצופו של הצורר ביומני הקולנוע אף חיקו את תנועותיו והרכיבו את משקפיו". היא לא ראתה בזה כל רע, וגם הכתבת הביאה את הדברים ללא ביקורת. במהלך המשפט טיפל המדור לנשים של "הארץ" בדימוי של אייכמן בעיני הילדים. הוא לא נראה להם כמו איש רע, סיכמה הכתבת. אפשר למצוא קווי דמיון בין רשמיהם של הילדים לבין גישתה של חנה ארנדט בנושא משפט אייכמן בדבר הבנליות של הרוע, שבאותם ימים עוררה זעם וכלל לא נחשפה לקהל קוראי העברית.

לפני שהחלו להישמע עדויותיהם של ניצולי השואה באולם בית העם בירושלים קיבלו תלמידי כיתה ד' שיעורי בית, לכתוב חיבור בנושא "מה הרגישו הילדים בדרכם לתאי הגזים?" "אינני יכול 'להרגיש' מה שהרגישו", כתב יואב, בן התשע. הוא דפק על דלתה של השכנה, ניצולת אושוויץ, שפתחה את הדלת וסיפרה לו ברצון על עברה. לקראת תום המשפט כתבה שרה נשמית-שנר על דרכי הוראתה של השואה והסברתה לדור הצעיר. היא שירטטה שלושה קווים מנחים: היכרות מעמיקה עם חיי היהודים באירופה הכבושה, עם האידיאולוגיה הנאצית ועם מלחמת העולם השנייה. לקח השואה לא היה רק לאומי אלא אוניוורסלי.

הנה כי כן, ילד בן תשע ומורה ומחנכת שעברה את השואה על בשרה ניסחו זאת כבר מזמן. המפתח מצוי בלימוד תולדות השואה ובגילוי ענווה. אחר כך יבואו לא חוויה והתנסות, ודאי לא הניסיון לברר מה אתם הייתם עושים, אלא מאמץ לגלות אמפתי, תבונה ורגישות ולהפיק לקח אוניוורסלי. מסקנות אלה מ-1961 רלוונטיות גם עתה, 70 שנה אחרי השואה ומוטב שיועציו של שי פירון יאמצו קווים מנחים אלה. ד"ר שרון גבע מלמדת בחוג להיסטוריה ומרכזת את קבוצת המחקר "ללמד שואה: לבטים, קשיים, דילמות" במכון לחינוך מתקדם של מכללת סמינר הקיבוצים

פורסם בעיתון [הארץ](#), דעות 28.10.2013